

tantinápolyban eszközölte ki. Mesterei: András, László és Máté nevű debreceni kőművesek voltak. Bővítésére 1787—90-ig került sor. Ekkor a falait 3 öllel feljebb emelték, a hajót felező pillérsorral alátámasztott boltozattal látták el és kétemeletes kőkarzatokat építettek. A belső tér architektúrája copf ízlésű. Szószéke rokokó stílusban készült. Tornyának mai hatalmas bádogsisakját 1820-ban kapta. Ez a kb. 20 m magas sisak 1859-ben szélvihar következtében ledőlt. 1911-ben a pusztító földrengés alkalmával boltozatai beszakadtak, ezeket később vasbetonból építették fel.

PIARISTA TEMPLOM ÉS RENDHÁZ: Ez az épületegyüttes a műemléki irodalom szerint nemcsak Kecskemét, hanem Bács-Kiskun megye egyik legszebb építészeti emléke. A piarista rend Kecskeméten való mestelepedését egykori földesurának, Koháry Istvánnak 30 000 rhenus forint adománya tette lehetővé. A rendház 1720—25-ig, a templom 1729—47-ig épült. Tornya csak 1765-ben épült fel, amelynek építőmestere Paithmüller József volt. Kapuiát 1748-ban, homlokzati szobordíszait 1765-ben Conti Lipót Antal pesti kőfaragó készítette. Legértékesebb oltárát, a helyi sajtósságot is tükröző ún. „Pásztorok oltárát” az 1742—45 közötti években ismeretlen szobrász faragta.

A templom tervezője stíluskritikai meghatározás szerint Mayerhoffer András lehetett. Városunkban ez a templom a mellette levő rendházzal a barokk stílust képviseli. A rendház korábban iskola céliait is szolgáltatta. Itt tanult Kátóna József (1804—1807), Tánicsics Mihály (1823—25) és Klapka György (1823—29). A templom jobb oldalán levő épületrész 1862-ben épült.

A város műemlékei közül a fenti hét létesítmény kiemelkedő jelentőségű. Alább még két műemléki jellegű épületről számolunk be, részben tervezőjük miatt, részben pedig azért, hogy a romantikus stílusról is megemlékezzünk.

ZSINAGÓGA: Épült 1864—71-ben, moreszk-romantikus stílusban. Tervezője ifj. Zitterbahot János. Belső terében öntöttvas oszlopokkal alátámasztott kétemeletes karzatok. Eredetileg elkészített hagymakupolája az 1911-ben bekövetkező földrengés alkalmával félrebillent, s helyette a mai perzsakupolát építették.

EVANGÉLIKUS TEMPLOM: Épült 1862—63-ban. Tervezője a magyarországi romantikus építészet egyik legkiválóbb képviselője, Ybl Miklós. Ezen a romantikus alkotáson a X—XII. század

román építészetének formaelemei uralkodnak. A templom helyén állt korábban az az iskola, amelynek Petőfi Sándor is tanulója volt 1828—30-ig. Itt tanulta a betűvetést Schifferdecker Dániel kiváló tanítótól.

A rövid ismertetésre érdemesnek ítélt építészeti emlékek mennyisége is utal arra a viszonylagos szegénységre, amelyet már többször kihangsúlyoztunk. Talán azt is sikerült érzékeltetni, hogy műemlékeink — az építtetőket állandóan kísérő anyagi nehézségek miatt — nem emelkedhettek az egyes stíluskorok legjelentősebb alkotásainak sorába. Lehet, hogy elődeink építőtevékenységének alkotásai létrehozásuk idején még tisztábban hordozták magukon a stílusok jegyeit, de a tűzvész, a szélviharok vagy a földrengés pusztításait követő, sokszor ismétlődő helyreállításuk elmosta azokat. Ma már így állnak rendelkezésünkre és egészen természetes, hogy így kell megbecsülnünk őket, hiszen falaik közt játszódtott le elődeink életének az a 600 éve, amelyre éppen ebben az évben emlékezünk.

JUHÁSZ ISTVÁN

MUNKASZÖZGALOM

BUDAY DEZSŐ
(1879—1919)

Pécsett született 1879. május 28-án. Kitűnő érettségi bizonyítvánnyal jelentkezik a budapesti egyetem jogi karán félévelre. De nem marad soká Pesten,

Kolozsvárott folytatja tanulmányait. Még nem érte el 22. évét, amikor 1901. január 26-án az államtudományok doktorává avatták. Ehhez — a jogásznyelven pikkolódoktorátushoz — 1902. január 25-én a jogtudományi doktorátust is megszerzi. Ebben az időben már nem lakik állandóan Erdély fővárosában, csak afféle távjogász, 1901-től állása van pátriájában, a Baranya megyei ügyészségén gyakornok. A hivatal és a jogi vizsgákra készülés nem köti le teljesen energiáit. Nyelveket tanul, hogy külföldi tanulmányokat tehessen és magántanári képesítésre is készül. 1906. november 26-án habilitálták a kolozsvári egyetem magántanárává. Tanulmányúti terveit is megvalósította. 1904-ben Olaszországban, 1907-ben Németországban, Ausztriában, Svájcban, 1908-ban Berlinben járt. A közigazgatási és szociális kérdéseket tanulmányozta. A magyar viszonyokon messze túlhaladt társadalmi kérdésekkel találkozik.

Hivatali pályáján is előbbre lép, 1911-ben Baranya megyei árvaszéki ülnök, de még ugyanebben az évben jegyzőnek nevezik ki a budapesti járásbírószághoz. Most sem tud megbarátkozni a fővárossal és az adminisztratív munkakörrel. Megpályázza a kecskeméti jogakadémia üresedésén levő tanári állását. 1912-ben helyettes jogakadémia tanárként megkezdí működését. A próbaév elteltével rendes tanárrá választják. A ke-

reskedelmi és váltójog, valamint a peres és peren kívüli eljárásnak eladója. A jogászság szívesen hallgatja a nagy fölkészültségű, széles látókörű fiatal tanár előadásait. A jogakadémia évkönyvei oldalakon sorolják munkáinak bibliográfiáját és egyéb tevékenységét. Évről évre nyolc-nyolcórás előadássorozatot vállal a kecskeméti munkasegyetemen. Az 1913—14. évi sorozatnak *Az ember a fejlődő társadalomban* volt a címe.

Munkássága széleskörűségének bizonyosságául megemlítiük néhány újságnak, folyóiratnak nevét azok közül, amelyek dolgozatait közölték: *A Vármegye, Köztelek, Magyar Jogélet, Budapesti Szemle, Közgazdasági Szemle, Uránia, Természettudományi Közlöny, Der Weltmarkt* (Berlin), *Pesti Hírlap, Magyar Figyelő, Huszadik Század, Pester Lloyd, Orient Lloyd, Über Land und Meer* (Berlin), *Pesti Napló, Bűnügyi Szemle* stb.²

Szépirodalmi alkotásokra is jut idejéből. Hungaricus írói név alatt a *Nyugat* ad teret írásainak, illetőleg egyik műve kritikájának. Szépirodalmi műveiben is a társadalmi problémák, a munkásság és a béke ügye érdekli. *Orgonaszó* c. rapszódiaja is, mely 1916-ban jelent meg a *Nyugat*-ban, ezekről dalol. Zenei vonatkozású metaforái arra engednek következtetni, hogy szerzőjük a zenében is nem mindennapi jártassággal bírt:

Eh hagyjatok,

Hadd halljam az élet hangjait.

Lábbal hadd tapossam a pedált. Dohogj, huhogj,
hogy megszakadjon szívedben a munkás vas kezényoma.

Dalold a veríték szagú életet.

Recsegjen a puzón, mint vérszívó gyári kürt,
bombardonok harsogjanak az éhező műhelyekről,
és a kisszekundok kakofóniája: gé, gisz, á, bé, há,
ölje örületbe a gépszíjvágtá fülidegeket.

Ódakint úgys a gránátok aratják társaitokat
és a szegény lapulókat az elülsők vére permetezi.

utolszor öleljem én is, nem bánom
ezerszemű fehér, hideg billentyűsorodat
és szakadjon meg a szívem a világbéke himnuszára.³

Bátor vallomás ez a hadiüzemek és a világháború harmadik évében!

Ugyanebben az évben egy tipográfiajában és tartalmában is újszerű regénye jelent meg, a *Szenvedő ember*. A *Nyugat*-nak nem kisebb kritikusa, mint Schöpfung Aladár értékeli Budaynak ezt a munkáját: „Nem vagyok teljesen tisztában, miért mondták ezt a könyvet futurista munkának. Azért a tipográfiai külsőségért, hogy minden monda-

ta külön kikezdésnek van szedve. A fejezetek elébe tett néhány hangnyi kótákért, amelyek nekem zenében tudatlannak nem mondanak semmit? A címlapjáért, amely inkább groteszk, mint szép vagy érdekes? Vagy ha belsőbb az ok: talán előadásának lihegő gyors tempójáért, talán azért, mert a jövő képét próbálja megkonstruálni, vagy talán azokért a technikai készülékekért, amelyekkel a jövő emberiséget megajándé-

kozosa?" Ezután Schöpflin utal a regény felépítésére és tartalmára. A főhős Krisnátí indiai herceg, jelképesen a jövő embere. Átmegy a vallás, a szerelem és a politika próbatüzén. Ma nem futuristának, fantasztikusnak mondanánk a művet. Kritikáját Schöpflin a következő megállapításokkal fejezi be: "...nem egy részlete a könyvnek kiváló íróra vall. Sok érdekes, frappáns gondolata, talpraesett ötlete van ezeket sokszor jól meg tudja fogalmazni, a stílusában néha van egyéni verve, mondataiban numerózítás. Azt hisszük ez a könyv nem adja teljes mértékét írója képességeinek."⁴

De munkaterülete mégis inkább a tudományos szakirodalom. Ezek közül kiemelkedik *A társadalmi ideál* c. 223 oldalas mű (Kecskemét 1917).

Buday munkásságát figyelemmel kíséri működési helyének, Kecskemétnek közönsége. Mint áldozatkész társadalmi munkást, országos, sőt külföldi tisztségekre választással is kitüntetik. A jogakadémia, mint az egész intézetre dicsőséget hozó tény említi ezeket évkönyveiben. Az 1916—17. évi évkönyv kiemeli, hogy „Buday Dezsőt a hágai *Organisation centrale pour une paix durable*... nemzetközi béketanácsának tagjává választotta”. Felsorolt munkái közt találjuk a *Der sozialpolitische Gesetzentwurf des Weltfriedens* címűt, amelyet a fent említett szervezet negyedik szakosztálya számára készített. Az 1917—18. évi beszámoló még gazdagabb tevékenységről és eredményekről számol be. Mintha érezné Buday, hogy kevés az ideje, sietve kell minél teljesebbé tenni életművét. A hazai közélet elismerése is feléje fordul. A Közgazdasági Társaság igazgató-választmányi tagjává választja. Az Országos Népruházati Bizottság szociálpolitikai előadóként foglalkoztatja. Tagjai sorába hívja a Magyar Fajegészségügyi- és Népesedéspolitikai Társaság. A Társadalomtudományi Társaságnak választmányi tagja lesz.

A hágai nemzetközi világbéke szervezet, mint tanácstagját meghívja az 1917 novemberében Bernben tartott kongresszusára. Ott francia nyelvű előadásokat tartott a hágai konferencia fejlődéséről, a nemzetközi szankciókról és nemzetközi lefegyverzésről.⁵

Teljes eszmei felkészültséggel éri meg a proletárdiktatúrát. A marxizmusban tájékozottabb ember kivüle alig van Kecskeméten. Ismeri Lenin és az orosz proletariátus történelmi jelentőségű küzdelmeit. A kecskeméti munkásság benne látja az eljövendő idők hivatott vezetőjét. Sokan jól emlékeznek mun-

kaségyetemi előadásaira. Az első napok átmeneti nehézségei között harmadmagával, mint a direktórium vezető tagja veszi kezébe Kecskemét irányítását. A tanács április 7-i megalakításáig lefolyt hét alatt egész sereg szociális intézkedést valósít meg: az ipari tanulóknak otthont nyit, fürdési lehetőséget biztosít a munkásoknak, rendezi a piaci zűrzavart, gondoskodik a kulturális élet megindításáról, részt vesz munkás- és értelmiségi gyűléseken. Mindenütt felszólal, biztat, bátorít, cikketek ír a helyi lapba. Minden szaván érzik, hogy hisz abban, amit hirdet.

Mikor lesz proletárdiktatúra? c. cikkéből idézünk néhány sort: „Valaki azt mondta múltkor egy népgyűlésen, hogy le kell húzni a jó ruhát a burzsoárról. Jól van, de ha lehúztad róla, elvtársam, akkor már tenéked van jó ruhád és akkor nem félsz, hogy terőlád meg majd a másik rongyos fogja lehúzni?... Ha kifosztanád az éléskamrákat és a magadéba raknád, akkor bizony a magadét kellene féltetni a kirablástól.”

Hát nem ez az útja a kommunizmusnak. Aki ma ilyeneket mond, az rabló és gyűitogat, annak forradalmi törvénszék előtt van a helye, mert az ellenforradalmár.”⁶

A tanácsválasztások után tagja maradt a tanácsnak, és a végrehajtó bizottság vezetőjévé választották. Éjjel-nappal dolgozott, agítált, igyekezett meggyőzni a kishitűeket. Felesége a nőknek tartott előadást a szocializmus egyenjogúságot hozó jövőjéről.

De Budayék nem álltak meg a szavaknál. *Követendő példát* címmel a *Magyar Alföld* hírül adta, hogy 1919. április 6-án a városi főügyész előtt szerződést készítettek, hogy 12 holdnyi ingatlanukat, amelyet Buday irodalmi munkásságának tiszteletdíjaiból szerzett, Kecskemét város közönségének ajándékozzák kommunista jellegű termelési szövetkezet létesítése céljára.

Sem ennek, sem egyéb intézkedéseinek mésszeható jelentőségét nem tudták kortársai egészében átérteni. A szocialista nevelésű munkásság öntudatosabb része lelkesedett érte, de ellenségei is akadtak. Névtelen levélben halállal fenyegették meg. Buday Dezső „Tisztelt Gyilkos úr!” megszólítással gunyoros hangú nyílt levélben válaszolt. Azzal zárta sorait, hogy fenyegetések sem bírájk meg hátrálásra, mert igaz ügyet szolgál, amely akkor is diadalmaskodik, ha néki meg kellene halnia.⁷

A tanácskormány értékelni tudta Buday nem mindennapi felkészültségét és hatalmas munkabírását. A május 1-i

kecskeméti ünnepegekről készült fényképeken még ott látható sportsapkás, sportruhás alakja. Mosolyogva tárgyal a részt vevő munkásokkal. De az ünnepre megjelent helyi lap már közli, hogy „Buday Dezső elvtárs volt intéző bizottsági tag, országos szovjet-kiküldött Budapestre költözött és a közoktatásügyi népbiztonságon nyert alkalmazást”.

A diktatúra összeomlásáig a népbiztossági hivatalban maradt, és mint vezető főtisztviselő és „jogtanító” a Gellért-szállóban kapott lakást. De ez a harmadik Pestre költözése sem sikerült. Az ellenforradalmi kormány nem ismer- te el minisztériumi beosztását, fizetését megszüntették, és közölték vele, hogy kecskeméti jogakadémiai tanárnak tekintik, intézetétől kérje illetményeinek további folyósítását. A jogakadémia viszont azzal az ürüggyel, hogy május 1-én elhagyta állását, a minisztériumhoz irányította fizetési igényével. Így folyt a huzavona Buday anyagi kárára a két fórum között. Egyelőre egyik részről sem emeltek semmi kifogást a diktatúra alatti ténykedése miatt. Szeptember közepén aztán más tanácsköztársasági funkcionáriusokkal együtt letartóztatták és a kecskeméti ügyészség fogházába szállították.

A Tanácsköztársasági idők előtti hozsannázás után megkezdődött Buday Dezső kálváriajárása. A román megszállás alatt, már csak a bírósági tisztviselők hiányos létszáma miatt sem igen foglalkoztak a kommunista foglyok ügyével. Egyiküket-másikat kihallgatásra szólították. Aztán várhattak a törté- ablakú, fütetlen cellákban. November 19-éről 20-ára virradó éjszaka egy har- mincfőnyi terrorcsapat rohanta meg a fogházat. Az őrséget lefegyverezték. A politikai foglyok celláit felnyitották. Az őrizetben talált foglyokat minden em- beriességből kivetkőzve bántalmazták, azután puskatussal lökdösve, rugdosva az utcán, várakozó kocsikra dobálták őket. Az egyik fogoly, Takács György párttitkár a cellájához közeledő bántal- mazások lármáját hallva, öngyilkossá- got követett el.

Buday Dezsőt 36 társával, összekötö- zött kézzel és lábbal, fahasábokként egymás fölé halmozva Orgoványra szál- lították. Azok közül, akik legalulra ke- rültek, többen megfulladtak. A többie- ket agyafűrt kínzások és gyalázkodások közt legyilkolták, és az előzetesen saját maguk ásta sírba temették. Nemzetközi felháborodást támasztott ez a példátlan bűncselekmény. Tessék-lássék nyomoz- zást rendeltek el az ügyben. Héjjas Ivánt is kihallgatták. De ő a Prónay-

különítmény embereire, név szerint Sza- bó és Székely századosokra hárította a felelősséget. Aki tisztában van az ellen- forradalmi korszak képmutató, állítóla- gos igazságkeresésével, nem csodálkozik rajta, hogy a tettesek és felbujtók soha nem lepleződtek le, és közülük büntetés- ben senki sem részesült.

Buday ügyéből a szemforgató bürok- rácia formákat körüljáró komédiát csinált. Bár a városban ismerték és sut- togva szájról szájra adták a történeteket, a jogakadémia hivatalosan nem vett tu- domást a nemrégiben még kiválónak minősített tanára sorsáról. Mint állásá- ról engedély nélkül távozottat, hivatalos hirdetményben hívták fel állása elfog- lalására következmények terhe mellett. Mivel a halott nem jelentkezett, fegyel- mit indítottak ellene. A Duna melléki ref. egyházkerületi bíróság végigjátszo- ta a formaságokat, és csaknem egy évre tragikus halálra kínzása után megfosz- totta Buday Dezsőt állásától, és az el- járási költségek megfizetésére köte- lezte.⁸

De a mártírokat nem lehet kitörölni az utókor emlékezetéből. Babits Mihály közlése 1925-ben a Nyugat-ban Bu- day *Jókai lelke* c. tanulmányát, és csil- lag alatti jegyzetben utal a szerző tra- gikus sorsára is.⁹ A proletár utókor di- cső mártírjai közé iktatja. Nem sokkal a felszabadulás után a város egyik leg- szebb útját, a Nevelő Intézethez veze- tőt, Buday Dezső fasornak nevezi el Kecskemét tanácsa. Az Újkollégiumnak azon a falán, amerre Buday tanársága idején a jogakadémia osztályai voltak, márványtáblát helyeztek el hősi áldozat- a emlékére. A vasútállomás melletti park szoborsétányán Kecskemét jelesei között az ő mellszobrát is felállították.

JOÓS FERENC

JEGYZETEK:

- 1 *A kecskeméti Ref. Jogakadémia Évköny- ve*, 1915–16. 43–44. l.
Ua. 1916–17. 38–39. l.
Ua. 1917–18. 29–31. l.
- 2 *A fenti Jogakadémiai Évkönyvek*.
- 3 Nyugat. 1916. I. köt. 751–754. l.
- 4 Nyugat. 1916. II. köt. 286–287. l.
- 5 Ld. az 1. jegyzet alatt idézett *Jogakadé- miai Évkönyvek*-et.
- 6 *Magyar Alföld*. 1919. április 13.
- 7 *Magyar Alföld*. 1919. április 1.
- 8 *A kecskeméti Ref. Jogakadémia ös sze- vont Évkönyve*, 1918–19; 1919–1920. 26, 27, 29. l.
- 9 *Nyugat*. 1925. I. köt. 326–343. l.